

PRIPIS SUPETARSKOG KARTULARA O IZBORU STAROHRVATSKOG KRALJA I POPIS ONODOBNIH BANOVA*.

Držislav Švob

Da li je Supetarski kartular¹ autentičan ili nije, drugo je pitanje od ovoga. Ovdje se raspravlja o narativnom tekstu koji je kasnije pripisan na fol. XIV (redak 16—27) i fol. XIV' (redak 17—23) ovoga Kartulara. Kad je Fr. Carrara

* Ovaj prilog potječe iz ostavštine dra Držislava Švoba, koji je kao izvanredni profesor pri katedri hrvatske povijesti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 6. IV. 1944 uhapšen i osuđen zbog suradnje s NOP-om od Pokretnoga prijekog suda, a zatim pomilovan na doživotnu robiju i g. 1945, u mjesecu travnju, ubijen od ustaša u lepglavskom logoru.

D. Švob se rodio u Karlovcu 5. V. 1907. Pošto je 1926 položio ispit zrelosti u Zagrebu, studirao je historiju na zagrebačkom sveučilištu i diplomirao na njemu 1931. Doktorat je postigao 1933 s disertacijom o »Knezu Domaldu« i još iste godine stupio u muzejsku službu, u kojoj je 1937 postao kustosom na Hrvatskom narodnom muzeju u Zagrebu. Na tom se položaju nalazio do svog imenovanja za upravitelja Hrv. drž. povijesnog muzeja 1943. Ovu dužnost zadržava i tada, kada je imenovan 7. IV. 1943 izvanr. profesorom za hrvatsku povijest.

D. Švob je za svoga života objelodanio slijedeće radove:

1. (zajedno s F. Petrićem), Zadruga Domaldovac, Zbornik za nar. život i običaje 27a, 1929;
2. Odnos »Matijaša Grabancijaša Dijaka« Tita Brezovačkog prema Goetheovu »Faustu«, Narodna Starina XII, 1933;
3. Novac tesalskog seva-tokratora Stefana Gavrilopula Melisina pripisivan do sada srpskom kralju Stefanu Radoslavu, Numismatika 1933 i pos. 1935;
4. Postanak Vidinske države cara Sracimira, VHAD, N. S. XVI, 1935;
5. Krivotvorine o Svetom Jurju Putaljskom, ib., N. S. XVII, 1936;
6. Krnji ljetopis splitski, ib., N. S. XVII, 1936;
7. Zar Stefan Radoslav? Zagreb 1938;
8. (pod imenom B. Rajakovca); Napomena o vjerodostojnosti jedne knjige, Informator-književni almanah, 1939 (ocjena službenog izdanja o Solunskom procesu iz g. 1918 kao falsifikata);
9. O kronologiji Krnjeg ljetopisa splitskog, VHAD, N. S. XXII-XXIII, 1941—1942.
10. Komes Domald, Naučna misao 1955, br. 3—4.

Autor je namjeravao, da ovaj prilog, na kojem je još radio uoči posljednjeg rata, poprati s 11 snimaka, od kojih je 5 postalo s izdanjem Supetarskog kartulara od V. Novaka (1952) suvišno. Ostali snimci imaju samo historiografsku vrijednost: oni potječu iz Kukuljevićeva primjerka Carrarina izdanja (u knjižnici Seminara za hrvatsku povijest u Zagrebu) i prijepisa rukopisa Instrumenta mense arch. spatat. (u arhivu JAZU). Smatram zbog toga, da i ti snimci mogu na ovom mjestu izostati.

izdao Supetarski kartular, tada je bio prvi put objelodanjen i ovaj pripis.² Iza toga je onaj dio pripisa što se nalazi na fol. XIV ponovo izdan i to od Iv. Kukuljevića.³ Kako je Kukuljevićevo čitanje unekoliko ispravnije od Carrarina, to je dokaz da se je Kukuljević poslužio originalom. Drugi put je Kukuljević⁴ izdao ne samo prvi dio pripisa, nego cijeli pripis. Očito se je i tom prigodom poslužio originalom, jer se je udaljio od svog vlastitog prethodnog čitanja. Dok su Carrara i Kukuljević radili s originalom u ruci, Fr. Rački⁵ svoje čitanje kartularskog pripisa nije dao na osnovi originala.⁶ Usporedi li se original, čitanja spomenutih prethodnika Račkoga, pa sam tekst Račkoga, razabira se da je Rački svoj tekst kombinirao na osnovi Carrare i Kukuljevića. On je naime preuzeo od Carrare i ono, što je Kukuljević s pravom ispravio, ali je prihvatio i pogreške Kukuljevićeve usprkos ispravnog stanja kod Carrare. Zatim je Kartular imao u svojim rukama F. Šišić,⁷ ali je svoje čitanje dao samo za onaj dio pripisa što je pripisan na fol. XIV⁸. Diskutirajući o isprav-

Prilog donosim u njegovu nepromijenjenom obliku, dodajući u zagradama — i to samo u bilješkama — podatke, koji su poslije Novakova izdanja postali neopodnojni. Nije, štoviše, promijenjen ni pravopis, kojim se je autor dosljedno služio i u drugim svojim radovima.

Objavljujući ovaj prilog D. Švoba, smatram, da njegovo mišljenje o postanku spomenutih dvaju zapisa u Kartularu sv. Petra u Selu — kao jedini ozbiljan pokušaj ove vrste u hrvatskoj historiografiji — treba tek da bude predmet daljnje diskusije. Napominjem također, da se s objašnjenjem staleške korporacije, koja se u suvremenim izvorima naziva »duodecim generationes Croatorum«, kao plemenskog uređenja, koje bi trebalo da obuhvati cijeli hrvatski narod, ne mogu suglasiti. Međutim, autorovi izvodi ne gube time nipošto svoju dokaznu moć, *J. Šidak*

¹ Stariji uobičajeni naziv Registar samostana sv. Petra u Selu diplomatički ispravio M. Barada (Dinastičko pitanje u Hrvatskoj XI. stoljeća, VAHD L, Split 1932, str. 178 i bilj. 99 na str. 196) u Kartular samostana sv. Petra u Selu. Odule je to ime skratio V. Novak (De iis qui Snaci nominantur, JIČ II, Ljubljana-Zagreb-Beograd 1936, str. 111) u Supetarski kartular (po današnjem Supetru kod Krila u poljičkim Jesenicama). Ubikacija Svetog Petra i njegovih posjeda na podlozi Kartulara od P. Kaera (Dvie opatije Sv. Petra Gumajskoga i Sv. Stjepana de Pinis u staroj spljetskoj nadbiskupiji, Prilog-Bullettino di archeologia e storia dalmata XIII, Spalato 1890, str. 9—39). L. Katić (Gdje još živi naša prošlost, Jadranski dnevnik, Split, 11. IV. 1936) spominjući ovu ubikaciju ističe da je Kaer ubicirao neke posjede sv. Petra, »ali ne sve, i ne posve tačno«. [U jednoj naknadnoj bilješci uz rukopis autor je zapisao: »Kartular neka se zove svetopetarski kartular. Tim se najbolje pokazuje da pripada nekoj instituciji s imenom sv. Petra. Naziv Supetarski kartular znači već da pripada Supetru — prvo moderni (?) naziv, drugo pokazuje da zaista pripada Supetru!« — Osim toga je kao daljnji prilog literaturi o ubikaciji posjeda sv. Petra pribilježio: L. Katić, Još žive svjedoci hrvatske prošlosti, Hrvatska smotra XI, 1943.]

² Archivio capitolare de Spalato, Spalato 1884, str. 67 i 68.

³ Jura regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae I, Zagrabiae 1862, str. 21.

⁴ Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske s Dalmacijom i Slavonijom I, Povjestni spomenici južnih Slavenah II, Zagreb 1874, str. 188 d.

⁵ Documenta historiae chroaticae periodicum antiquam illustrantia, MSHSM VII, Zagrabie 1877, str. 486.

⁶ Da Rački nije vidio original, istakao je već Šišić (Priručnik izvora hrvatske historije, Zagreb 1914, bilj. 2 na str. 379) na osnovi izvještaja samoga Račkoga (Istraživanja u pismarah i knjižnicah dalmatinskih, Rad JAZU XXVI, Zagreb 1874, str. 170—172).

⁷ Priručnik, bilj. 3 na str. 381.

⁸ isto, str. 380.

nom imenu uobičajenog oblika Svačić nešto su također rekli M. Barada⁹ i V. Novak¹⁰, ali ni jedan ni drugi nije objavio svoje čitanje kartularskog pripisa.¹¹

Ovdje se ponovo daje tekst pripisa Supetarskog kartulara. Neki se ispravci mogu učiniti već na osnovi snimaka¹², ali dakako da se je i razgledanje originala pokazalo korisnim.

Fol. XIV, r. 16—27:

Tempore transacto erat consuetudo in regno Croatorum: erant septem bani, qui eligerant regem in Croacia, quando rex sine liberis moriebatur, silicet¹³ banus Croacie primus, banus bosniensis secundus, banus Sclauonie¹⁴ tertius¹⁵, banus Posige quartus, banus Podrauo¹⁶ quintus, banus Albanie sestus¹⁷, banus Sremi¹⁸ septimus. Et de sex generibus Croatorum erant bani in Croacia,¹⁹ quos eligebant duodecim tribus Croatorum. Et de aliis sex generacionibus erant comites in comitatibus Croacie. Kacigi, Cucari,²⁰ Snasci,²¹ Cudomirigi,²² Mogorouigi,²³ Subigi: isti sunt principales, quibus pertinet²⁴ banatum, et mitunt²⁵ sortes cui eorum sors dederit.²⁶

⁹ Historicitet imena Svačić, VHAD, N. s. XVI, Zagreb 1935, str. 139.

¹⁰ nav. dj. [ova se oznaka u cijelom tekstu odnosi na raspravu V. Novaka, De iis qui Snaci nominantur — v. bilj. 1].

¹¹ [V. Novak dao je svoje čitanje istom 1952 u svom izdanju »Supetarskog kartulara«, izd. JAZU (zajedno s P. Skokom), str. 230 i 231.]

¹² Prvi put reproducirano kod Šišića, Priručnik, iza str. 380; zatim isti, Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara (Zagreb 1952), str. 653 i 562. [U veličini originala reproducirano posljednji put u spomenutom izdanju V. Novaka, fol. 27 i 29].

¹³ Tako, premda kod svih autora [osim V. Novaka] silicet.

¹⁴ Carrara sclavonie.

¹⁵ Carrara i Rački tertius.

¹⁶ Kod pisanja ove riječi nastala je mrlja (isto je tako u slijedećem retku u drugoj riječi *banus* nezatvoreni krug slova *b* ispunjen crnilom). Carrara podrame, Kukuljević (Jura regni) Podrame, Kukuljević (Diplomatički zbornik) Podraue, Rački Podrame, [V. Novak Podraue]. Ali po duktusu bilo bi dotično kod pisanja zamrljano mjesto ili *uo* ili *no*. Kako drugi slučaj mora radi besmislenosti otpasti, ostaje samo Podrauo^e, očito u značenju Podravine. [U bilješci uz rukopis autor je naknadno mjesto ili *uo* ili *no*. Kako drugi slučaj mor aradi besmislenosti otpasti, ostaje samo pribilježio: »banus Podrauo^e« — očito ispravno Podravje. Jamačno je ovaj gornji oblik »Podravoje« nastao a n a l o g n o prema završecima u imenima, u prvom redu u imenu Hrv-oje (latinizirani oblik nom. sg. Herwoia (Herwoa), gen. Hervoie (Herwoe), tada mnogo spominjan po vojvodi toga imena.]

¹⁷ Tako, premda kod svih autora [osim V. Novaka] sextus.

¹⁸ Carrara remi, Rački Sremi. Pisac sastavka nije upotrebio latinski oblik *Sirmium*, nego narodni oblik *Srem* koji se nalazi u Ljetopisu popa Dukljanina (up. »Ključ tekstovima Letopisa popa Dukljanina« na str. 475, u izdanju F. Šišića, SKA, Posebna izdanja LXVII, Beograd, Zagreb 1928).

¹⁹ Carrara croatia.

²⁰ Kukuljević (Diplomatički zbornik) Cuccari.

²¹ Carrara Snaci, Kukuljević (Jura regni) suacig, Kukuljević (Diplomatički zbornik) Suacigi, Rački Suaci(gi), Šišić (Priručnik, str. 500) Snaçig (da li za ovo mjesto? — up. bilj. 39). Barada ispravio u Snasci, objasnivši »da je drugo s povišeno a, što paleografski nije neobično«. V. Novak Snasci.

²² Kukuljević (Jura regni) çudomirigi.

²³ Carrara i Kukuljević (Jura regni) mogorovigi.

²⁴ Svi autori tako čitaju, a to se i potvrđuje kad se ogleda original. Ovo se ističe stoga što bi se na osnovi reprodukcija činilo da piše pertnet, jer je slovo *i* slabo vidljivo.

²⁵ Tako, premda kod svih autora [osim V. Novaka] mittunt.

Fol. XIV', r. 17—23:

Isti fuerunt bani in Croacia²⁷ de genere Croatorum a tempoore regis Sueto-pelegi²⁸ usque ad tempus Suenimiri²⁹ regis Croatorum: Stephanus Cucar, Saruba³⁰³¹ Slavaz³² Cucar³³ fuit iudex³⁴ regis³⁵ Presimir³⁶ Cucar³⁷. Tempore Suenimiri³⁸ fuit Petrus Sna . . .³⁹ banus.⁴⁰ Omnes isti fuerunt bani⁴¹ in Croacia.^{41a}

²⁶ Carrara i Rački dedit.

²⁷ Ovako je ispravno, a tako su svi autori i čitali. Na reprodukciji bi se činilo da stoji croatia [kako ima i V. Novak]. Naime, kad je netko ponovo izvlačio, onda je učinio kao neki *t*. Isto je tako posljednje slovo *a* dobilo drugi izgled.

²⁸ Kukuljević Suetopelegh.

²⁹ Carrara i Rački suinimiri.

³⁰ Carrara Saruga.

³⁰ Dne 29. III. 1940 podneva dobio je pisac na uvid Supetarski kartular u novo-sazidanoj sakristiji stolne crkve splitske (koja je u isti mah i riznica i arhiv). Mimogred je imao ovaj Kartular još oko pet sati poslije podne istoga dana prigodom neuspjelog snimanja fol. XIV i XIV' od strane splitskog fotografa. Piscu nije bilo moguće obratiti dovoljnu pažnju na ovo izbljedielo mjesto. Da bi se kontroliralo Carrarino i Kukuljevićevo čitanje, treba i više vremena i mnogo pogodnije svijetlo, a nekih naročitih »rezultata« po svoj prilici ionako ne može biti. Vjerojatno bi se s modernim tehničkim sredstvima (i pažljivom primjenom u konkretnom slučaju) dobili takovi snimci koji bi omogućili uspješnije čitanje nego na samom originalu. Zato se treba zadovoljiti prethodnim čitanjima. Carrara je vidio ovo: »cudomirigi ourica . . . mog . . . cagi . . . car . . . can . . .«. Kukuljević je čitao ovako: »Cudomirig, Quirica, Peter Mogorovig, Cacic — — — Mariam Cacic, Can — — —«. Rački koji nije vidio original: »Cudomirigi, Ourica . . . Mog (orouig) . . . Caci (g) . . . Car (an) . . . Can . . .«. Ali ni Šišić koji je vidio original nije samostalan, nego u biti slijedi Kukuljevića: »Cudomirig, Quirica, Petar (!) Mogorouig, Cacic . . . Marian Cacic . . . Can . . .« [V. Novak konstatira također, da se slova na tom mjestu »danas jedva raspoznaju u svojim konturama i čitav je palimpsest sasvim izbljedio«, te čita: »(. . . Mog . . . Cacic . . . car . . . can)«.]

³² Carrara Slavaz. Carrara označuje, a po njemu i Rački, da iza ovog imena ima još nešto nečitljivo, ali to ne će biti ispravno.

³³ Kukuljević Mucar.

³⁴ Tako svi čitaju. Ali ovu riječ treba ovako čitati, ne zato što bi se baš to pouzdano vidjelo, nego zato što se ovu riječ na osnovi njena početka ne može drukčije odgonetnuti. (Dakako da bi početak mogao biti i *m* i *ni*.) — [Pošto je ovaj tekst već priredio za štampu, autor je naknadno u tekstu i bilješci dodao olovkom: *ui(carius)* mjesto *iudex regis*, ali se iz daljeg teksta kao i načina. kako je tu promjenu unosio u tekst, vidi, da konačno mišljenje o tome nije stvorio, nego je čak dopustio mogućnost, da bi na dotičnom mjestu moglo stajati *vicebanus*.]

³⁵ Sličan slučaj kao u prethodnoj riječi. Završetak riječi traži takav početak.

³⁶ Vidi se psimir, što se razriješava Presimir. Carrara psimir, Kukuljević Cresimir, Rački Cresimir, Šišić Prelimir. Šišić svoje čitanje ovog imena objašnjava, Letopis popa Dukljanina, str. 54 (up. bilj. 18).

³⁷ Šišić iza Cucar izmislio (fuit); up. bilj. 66.

³⁸ Carrara i Rački suinimiri.

³⁹ Carrara snacig. Kukuljević Suacig, Rački Suacig, Šišić Snazig, Barada Sna . . . V. Novak Sn(aci)g. Novak veli: »Sa najvećom pažnjom i pomoću snažnog sočiva može se razaznati da su prva dva slova Sn dok se daljnja slova, treće, četvrto i peto (aci) ne razaznaju. a šesto se g donekle razaznaje« (nav. dj. str. 116). Osim toga Šišić (Priručnik, str. 500) Snačig (da li za ovo mjesto? — up. bilj. 21).

⁴⁰ Jasno se vide četiri slova, peto je mrlja, ali otprilike slovo *s*. Zato je čudnovato da V. Novak vidi samo ba . . . [U izdanju Kartulara čita i Novak banus.]

⁴¹ Ne može se sumnjati u ovu riječ, ali ne na osnovi čitanja, nego na osnovi sadržaja.

Supetarski kartular sadrži isprave do kraja XII. stoljeća, pa je to očito bio pravi razlog, a ne pažljiva paleografska ocjena, da se je taj Kartular i datirao ovim vremenom. Ali XII. se je stoljećem, a da se nijesu zapazile teškoće, datirao i pripis. Tako je Kukuljević⁴² datirao prvi odlomak pripisa, a očito po njemu i Rački.⁴³ Drugi put je Kukuljević⁴⁴ štaviše rekao i za prvi i za drugi odlomak kartularskog *pripisa*: »Iz registah samostana sv. Petra gumajnskoga, *rukopis* XII vieka...« Očito i opet povodeći se za Kukuljevićem, Rački⁴⁵ koji nije vidio Supetarski kartular, ponovo je datirao ovaj pripis u XII. stoljeće. Sime Ljubić⁴⁶ odstupio je u neku ruku od ovog mišljenja, rekavši: »Što se pako tiče listine (tako Ljubić zove Kartular!) spljetskoga arhiva kaptolskoga, ta je samo u prepisu sačuvana kako se čini iz XIV. i XV. stoljeća... Tu se nalaze o banovih dvije razne bilježke.«^{46a} Ali je Rački⁴⁷ ostao kod svog mišljenja o vremenu pripisa i kasnije. Slično je datirao Vj. Klaić⁴⁸ koji je govoreći o tekstu na fol. XIV tada rekao da je to »nešto sumljiva bilješka iz 12. ili 13. stoljeća«, jer je pisac pripisa »predstavljao izbor hrvatskoga bana po uzoru njemačkoga kraljevstva, gdje je u 13. stoljeću biralo kralja sedam knezova izbornika«. Drugom je zгодom Klaić^{48a} dosljedniji kad za postanak pripisa XII. stoljeće uopće isključuje: »Pisac... onoga pripisa o biranju hrvatskoga kralja za narodne dinastije prenio je njemačku uredbu XIII. stoljeća na Hrvatsku XI. stoljeća, a prema tomu moramo također zaključiti, da i sam pripis registru (= Kartula-

^{41a} Rački Chroacia. [V. Novak Cro(atia). Kako se Novakovo čitanje drugog zapisa u njegovu izdanju Kartulara dosta razlikuje od Švobova, donosim ga ovdje u cijelosti:

Isti fuerunt bani in Croatia de genere Croatorum a tempore regis Suetopelegi usque ad tempus Suenimiri regis Croatorum: Stephanus Cucar, Saruba (... Mog... Cacic... car... can), Slauaz... (Cu)car fuit... esimir, Cucar tempore Suenimiri Suenimiri (sic! J. Š.) fuit Petrus Sn(aci)g banus. Om(nes) isti fu(erunt)... in Cro(atia).]

⁴² Jura regni I, str. 21.

⁴³ Odlomci iz državnoga prava hrvatskoga za narodne dynastie, Beč 1861, str. 110 (da je Rački poznao Kukuljevićevo djelo Jura regni I, koje je nešto prije tiskano, potvrđuje se bilješkom na str. 135 ovoga djela Račkoga); zatim Ocjena starijih izvora za hrvatsku i srbsku poviest srednjega vieka, Književnik I, Zagreb 1864, str. 381.

⁴⁴ Diplomatički zbornik I, str. 188 i str. 189.

⁴⁵ Borba južnih Slovena za državnu neodvisnost u XI. vieku, Rad JAZU XXVII, Zagreb 1874, str. 99. — Documenta, str. 486.

⁴⁶ O Posavskoj Hrvatskoj i o zlatnih novcih njezina zadnjega kneza Serma, Rad JAZU XLIII, Zagreb 1878, bilj. na str. 112.

^{46a} Ljubiću je jedna bilješka tekst na fol. XVI r. 16—27 (Ljubić krivo navodi str. 67! — to je ona strana u Carrarinoj knjizi gdje je objelodanjen taj tekst), a druga tekst na fol. XIV' r. 17—23 (krivo je str. 68! — opet ista zabuna). Ljubić je nadovezao skroz krivu izjavu: »Pročitaš li i površno ove dvije bilježke, lasno ćeš se uvjeriti da među sobom nesudaraju, dapače da stoje u opreci...« Misao da se radi o dva pripisa (zapisa) provlačila se je i dalje — uporediti niže navedena mišljenja Šišića (koji tvrdi da su to dva zapisa ili pripisa iz raznog doba, zastupajući isprva posve odlučno veliki vremenski razmak, a kasnije zastupajući bojažljivo jedva neku vremensku razliku), Barade (koji zna za dva zapisa iz istog vremena) i V. Novaka (koji vidi istu ruku, ali još uvijek dva zapisa).

⁴⁷ Hrvatska prije XII. vieka glede na zemljišni opseg i narod, Rad JAZU LVI, Zagreb 1881, str. 136.

⁴⁸ Hrvatska plemena od XII. do XVI. stoljeća, Rad JAZU CXXX, Zagreb 1897, str. 10.

^{48a} Hrvatski bani za narodne dinastije, VZA I, Zagreb 1899, str. 72.

ru!) nije iz 12. stoljeća, nego najranije iz konca 13., a možda čak iz 14. ili 15. stoljeća. Po mom sudu potječe taj pripis iz druge polovice 14. stoljeća, iz dobe kralja Ljudevita I., a svakako poslie zlatne bulle njemačkoga i češkoga kralja Karla od god. 1356.« Ali ovu dosljednost poriče Klaić u istoj raspravi kad je malo prije kazao: »U jednoj bilježci iz 12.—14. stoljeća kaže se... »Tempore Suinimiri fuit Petrus Snacig banus...«^{48b} Dakle i tu XII. stoljeće. No, Klaić je brzo pisao.

Drugačije je mišljenje koje je Šišić izrekao: praznine što su preostale na fol. XIV i isto tako na fol. XIV' Kartulara »ispunile su docnije dvije nepoznate ruke jasnim gotskim pismom, jedna iz druge pole XIV (misli na tekst fol. XIV!) a druga s početka XVI vijeka (fol. XIV'!) dvima kratkim zapisima.«⁴⁹ Kasnije kazuje pak Šišić za odnosni tekst na fol. XIV da je iz »XIV. vijeka«,⁵⁰ a tekst na fol. XIV' da je dopisan »gotskim pismom XIV ili XV v.«⁵¹ Jednom još kasnije, a »poslije ponova promatranja originala u kaptolskom arhivu u Splitu i upotrebe komparativnog materijala«, Šišić misli ovako: oba su »pripisa (na fol. A i B) iz XIV veka, iako mi se čini, da je onaj drugi (fol. B) postanjem nešto mlađi i od druge ruke.«⁵²

Kako se čini, nezavisno od kasnijeg Šišićeva mišljenja Barada je izrekao da »oba su ova zapisa iz istoga vremena, tj. iz XIV. ili XV. st.«⁵³ Barada je svoj sud osnivao na paleografskim oznakama: »na f. 14', r. 17—23 ima jedan zapis napisan pismom koje je već pod utjecajem t. zv. littera Bononiensis, te potječe negdje iz XIV. (XV. st.)« a na »f. 14, r. 16—27 nalazi se još jedan zapis, napisan pismom kao i onaj već citirani.«⁵⁴

Najopširniji je Viktor Novak: »Što se tiče analize dodatka u Supetar-skom kartularu, čiji faksimile po prvi put donosi Šišić, ima i nekoliko paleo-grafskih napomena koje potiču također od mene. Ali, one su učinjene tada na osnovi faksimila, dok docniji studij originala Supetarskog kartulara izmenjuje u nekoliko ova gledišta u pogledu datiranja kao i s obzirom na pisara tih zapisa. Naime ti zapisi pripadaju kraju XIV ili početku XV stoleća. Napisani su minuskulom koja vuče svoju lozu iz kasne karoline, koju je nadošla gotica deformisala, ali je ipak u osnovima nije izmenila. Zapisi su nekaligrafskog izgleda. Ista ruka koja je ispisala zapis na fol. 15-ro ispisala je i zapis na 15-vo.«⁵⁵ Drugi je zapis manje čitljiv i nejasniji od prvoga. To potiče od toga što je drugi zapis ispisan na jednom izbrisanom prostoru (palimpsest, kao što je čitav fol. 15-vo). I ova nečitljiva slova sa fol. 15-vo neko je u XVI/XVII stoleću ponovo izvlačio kako bi bila čitljivija. Odatle na faksimilu izgleda kao da su pisana drugom rukom nego što je pisan zapis na 15-ro. Izgleda da je to uradila

^{48b} isto, str. 66.

⁴⁹ Priručnik, str. 380.

⁵⁰ Povijest Hrvata, bilj. 17 na str. 657.

⁵¹ isto, bilj. 8 na str. 539.

⁵² Letopis popa Dukljanina, bilj. 18 na str. 54. Također uporediti: isto, str. 53.

⁵³ nav. dj., bilj. 8 na str. 138.

⁵⁴ isto, str. 138.

⁵⁵ Fol. XIII/XIII' je zaseban list kodeksa na koji se nadovezuje uski rub uz sredinu zbornika. V. Novak očito predmijeva da rub nije služio zato da bi se folio XIII/XIII' mogao uvezati u zbornik, nego da je negda postojao folio čiji je ostatak sada ovaj rub. To će biti razlog da on onaj folio, koji je kod drugih fol. XIV/XIV' broji kao fol. XV/XV'. [U izdanju Kartulara V. Novak broji spomenute strane kao fol. 27 i 28.]

ista osoba koja je u tom rukopisu humanističkim duktusom XVI/XVII st. ispisala razna marginalija. Na faksimilu u Enchiridionu jasno se razabiru ova marginalija. Paleografska analiza i upoređenje morfoloških osobina obaju zapisa ovu tvrdnju čine jasnom i ubedljivom.«⁵⁶ Istom prigodom za ono što je napisano na fol. XIV kaže: »Beleška ova potiče iz kraja XIV stoleća.«⁵⁷

Konačno treba konstatirati: Ono što je pripisano na fol. XIV r. 16—27 te ono što je pripisano na fol. XIV' r. 17—23 pisano je od jedne te iste ruke. Ovo pismo treba po paleografskoj ocjeni datirati potkraj XIV ili početkom XV stoljeća. To je ono što pruža vanjsko (paleografsko) ispitivanje. Ali kakova je bila zadaća sastavka i točnije datiranje može riješiti samo unutarnje (historijsko) istraživanje.

U minula vremena — a da se točnije ne datira — bio je ovaj »običaj« u »kraljevstvu Hrvata«. Sedam banova bilo je u kraljevstvu, a banovi su izabirali kralja u »Hrvatskoj«, ali samo tada kada je kralj umro bez djece. Banovi su raspodijeljeni po područjima.⁵⁸ »Hrvatska« čiji je ban — ban Hrvatske, uži je pojam od »Hrvatske« koja je istovetna sa »kraljevstvom Hrvata«. Osim bana Hrvatske ostali su banovi u državi: ban Bosne, ban Slavonije, ban Požege, ban Podravja, ban Albanije, ban Srijema.⁵⁹ Od šest rodova Hrvata (»de sex gene-

⁵⁶ nav. dj., str. 115.

⁵⁷ isto, str. 122. — [U svom izdanju Kartulara, V. Novak (str. 136) daje mnogo opširniju paleografsku analizu, konstatirajući da je minuskula tih zapisa »ustvari karolina u izumiranju u toku XIII. stoljeća, zadržavši se još u XIV. stoljeću u potpuno degenerisanom obliku, primivši znatna obilježja već posve dominantne gotice, koja je i u poslovnom pismu imala najraznovrsnije tipove. Jedan od takvih tipova minuskule je i ovaj zapis o izbornim hrvatskim banovima.« Pošto je paleografski usporedio oba zapisa, Novak zaključuje: »Svakako ta dva zapisa pripadaju prije kraju XIV. stoljeća nego početku XV.«]

⁵⁸ Kako je u kartularskom pripisu nastala konstrukcija od sedam banova-izbornika odnosno od sedam banovina? To je bjelodano kontaminacija dvojega. Jedno je znanje pisca-suvremenika o sedam knezova-izbornika koji biraju njemačkog kralja. Na to je već pomišljao Klaić (Hrvatska plemena, str. 10 d.), samo se očito ne radi o »bludnji« nego o svijesnom preuzimanju. Drugo je podatak Povijesti solinsko-split-ske o »septem uel octo tribus nobilium« (Thomas Archidiaconus, Historia Salonitana, digessit Dr. Fr. Rački, MSHSM XXVI, Zagrabiae 1894, gl. VII, str. 25). Za broj »septem uel octo« treba pretpostaviti da je pisac pripisa tumačio tako da se jedan »tribus nobilium« raspada u dva, ali da se još zna da je ustvari jedan. Ovaj podatak od prvobitnih sedam »tribus nobilium« dao je očito u pripisu Kartulara broj od sedam banova sedmero banovina (ugledajući se kod toga još na njemački uzor!), izmišljenju slici da je svaki pojedini »tribus nobilium« obrazovao po jednu banovinu, kod čijeg broja banovina da se je i kasnije u izmijenjenim okolnostima ostalo (i onda kad »postoji« dvanaest hrvatskih plemena). — V. Novak (nav. dj., str. 22) odrekao se je svakog smisla za stvarnost: »Ovaj broj sedam u pogledu vođa i plemena cara-pisca i Tome Arcidakona naslućuje se i u zapisu u Supetarskom kartularu... u ovome zapisu valja tražiti odjek tradicije, kakva se očitovala u priči Konstantina Porfirogeneta kao i Tome arcidakona«.

⁵⁹ Tobažnja »Podrama« dovodila se je u vezu s Ramom, a Albanija se je shvaćala kao »Croatia alba« (Rački, Odlomci, str. 111: isti, Borba južnih Slovena, str. 101; isti Documenta, str. 486); isti, Hrvatska prije XII. vieka, str. 138). Šišić (Povijest Hrvata, bilj. 50 na str. 672) jedno je vrijeme mislio da je autor pripisa »pravim banovima — hrvatskom, bosanskom i slavenskom — dodao još četvoricu prema svome vremenu t. j. Požege — Mačva, Podrama — Humska zemlja, Albania — Beograd, Srijem griješkom za Banatus Zewriensis — Severinski u današnjoj Rumunjskoj između Alute, Karpata i donjega Dunava«. Šišić se je kasnije odrekao te konstrukcije. Novo je bilo mišljenje Šišićevo (Letopis popa Dukljanina 53 d.) da »ono tamno banus

ribus⁶⁰ Croatorum«) bili su banovi u Hrvatskoj (= kraljevstvu Hrvata), a od slijedećih šest pokoljenja (»de *aliis* sex generacionibus« — prema tome genus = rod i generacio = pokoljenje je istovetno) bili su komesi u komitatima (»comites in comitatibus«) Hrvatske (= kraljevstvu Hrvata) — samo, u stvari komesa, zasad još nije jasno da li osim komesa u komitatima postoje i komesi bez komitata, da li se naime »in comitatibus« naglašuje zato da se tim u neku ruku označi funkcija svih komesâ ili zato da se ove komesa stavi u suprotnost s komesima bez komitata.

Banove su izabirali (ali samo iz određenih šest genera) dvanaest tribus Croatorum. Da li pisac identificira ili ne genus = generatio s jedne a tribus s druge strane, ne može se razabrati iz formalne analize teksta. Jer izreka »de *aliis* sex generacionibus« dopušta mogućnost da je svega dvanaest rodova = pokoljenja, ali i mogućnost da taj broj od dvanaest rodova = pokoljenja ne uključuje cjelokupni broj rodova = pokoljenja kojih da ima više. U prvom slučaju, da je doista samo dvanaest rodova = pokoljenja — upravo taj broj —, onda bi se dvanaest rodova = pokoljenja moralo identificirati sa dvanaest tribus Croatorum. Ali ovaj smisao ne može stajati iz cjelokupne slike: jer tada bi bilo dvanaest rodova (ili drugim nazivom pokoljenja) = plemena hrvatskih, iz šest su banovi, a iz daljnjih šest komesi u komitatima, banove pak bira svih dvanaest rodova (pokoljenja) = plemena. Šta u toj slici disharmonira? Ne vidi se razlog zašto je hrvatski narod podijeljen u dvije pole, jedna iz koje su banovi, druga iz koje su komesi u komitatima. Naravno, to ne može biti točno! Slika je htjela drugo pokazati: šest rodova iz kojih su banovi, šest rodova iz kojih su komesi u komitatima, ali narod? Njega ima dvanaest plemena, dakle s mnogim i mnogim rodovima, ali svega samo dvanaest rodova imaju naročiti socijalni položaj: iz šest su banovi, a iz šest su komesi u komitatima. Dvanaest je hrvatskih plemena, a svega dvanaest hrvatskih rodova iz kojih su banovi odnosno komesi u komitatima. Misao nije izrečena, ali zar ne slijedi izvjesni *prirodni* zaključak? Jedan od rodova pojedinoga plemena reprezentira čitavo pleme!

Dok pisac kartularskog pripisa kazuje o komesima u komitatima samo to da su oni bili članovi određenih šest hrvatskih pokoljenja (rodova), o banovima je opširniji, pače cijelo pričanje u stvari i jest o banovima. On zna također kako se postaje banom. Iz šest rodova bira hrvatski narod (= dvanaest hrvatskih plemena) banove kojih ima sedam. Ove rodove pisac nabraja — to je

Albanie može da se uspješno objasni samo upotrebom Letopisa Popa Dukljanina, i to njegove potpune latinske redakcije: budući da »Pop Dukljanin navodi u glavi XXVIII banus qui Prevalitanam regionem regebat, dakle bana u onom kraju, koji je već od XII veka od česti nosio ime Albanije, a docnije i ušao u kraljevsku titulu Nemanjića«. Zato je »ovo mesto u Letopisu Popa Dukljanina... navelo anonimna glosatora Registra manastira Sv. Petra, da izmisli u vrijeme hrvatskih narodnih kraljeva bana Albanie«. Ali naravno da to još nije nikakav dokaz. Ako Šišić (isto, str. 54) »i drugu nejasnu titulu bana Podrame...« hoće objasniti istim izvorom, naime »upotrebom glave XXXVIII našega Letopisa, gdje se govori o Ljutovitu, koji je bio princeps regionis Chelmaniae (t. j. glavav Humske zemlje), jer se u njoj docnije nalazila župa Rama«, to nema nikakove osnove, jer se uopće i ne radi o »Podrami« (nepotvrđenom imenu za koje se je pretpostavljalo da je izvedeno od Rama).

⁶⁰ Šišić (Povijest Hrvata, bilj. 17 na str. 657) stavlja generationibus, a da za to nema stvarnog razloga.

prvih šest iz pripisa Povijesti solinskospplitske⁶¹ samo nešto premetnutih⁶² — da bi zatim kazao: »isti sunt principales, quibus pertinet banatum«. ⁶³ Budući da su samo iz određenih šest rodova banovi (»de sex generibus Croatotum erant bani in Croacia«) ne može se to interpretirati »ovi (rodovi) su glavni (rodovi) kojima pripada banovina (a ima i drugih rodova koji nijesu glavni, ali im pripada banovina)«, nego se dotičnom stavku mora dati ovaj smisao: »ovi (rodovi) su glavni (rodovi, a) kojima (kao glavnim rodovima) pripada banovina«. Zatim pisac neposredno nastavlja: »et mitunt sortes, cui eorum scors dederit« — a šta ovo znači? Smisao teksta je posve jasan: »bacaju ždrijebove kojemu (rodu) od njih (šest rodova) ždrijež će dosuditi (banovinu)«. Kod toga je pisac pripisa mislio na banovinu koja se ispraznila, jer on govori o dotičnih šest rodova kojima »pertinet banatum« (pripada banovina — jednina!), a ne kojima pripadaju banovine (množina!).

Ali kako je sebi zamišljao pisac pripisa način kojim banovina dobiva bana? Jer doista pripis to ne govori neposredno. Pisac pripisa izjavio je ovo:

(1) Od šest rodova bijahu banovi u Hrvatskoj, koje je banove biralo dvanaest hrvatskih plemena;

(2) Dotičnih šest rodova bacaju ždrijebove kojemu će rodu od ovih šest rodova ždrijež dosuditi banovinu za koju se bira ban.

Kako da se spoje ova dva međusobno ovisna podatka istoga teksta?

Kombinacija da bi narod birao po jednog člana od svakoga od ovih šest rodova a kocka da bi odlučivala između njih, protivi se izvoru, jer onda se očito ne bi moglo, nabrojivši dotičnih šest rodova, kazati za ovih šest rodova da »mitunt sortes«, već bi se nema sumnje moralo istaći same kandidate. Ali ta je kombinacija nemoguća i stoga što se u ovom slučaju ne bi moglo reći niti to da narod bira, jer posljednja instancija nije izbor već ždrijež. Prema tome pisac kartularskog pripisa mogao je imati pred sobom samo ovakovu sliku koja je ova ista samo obrnuto postavljena od ove: kada se isprazni koja banovina,

⁶¹ Najpristupačnije: Rački, Documenta, str. 481 d. — Historia Salonitana, digest Rački, str. 58 d. — Šišić, Priručnik, str. 527 d. Svakomu od ovih objelodanjenih tekstova može se prigovoriti. Pripis Povijesti solinskospplitske nije najstariji u t. zv. trogirskom rukopisu, ali u ovoj raspravi se ne može ulaziti u to pitanje.

⁶² Jednom je Rački (Odlomci, str. 134) mislio da se od šest poimence navedenih rodova u kartularskom pripisu može u pripisu Povijesti solinskospplitske pronaći samo pet, jer »u ovom (pripisu) neima ni traga Mgorovićim«. Naime, Rački se nije tada usudio identificirati genus Murithorum (kakav oblik imena ima pripis Povijesti solinskospplitske u t. zv. trogirskom rukopisu — a njemu je taj oblik očito morao biti poznat po Kukuljeviću, Jura regni —) s rodom Mgorouigi. Ali ako pripis Povijesti solinskospplitske nije original u t. zv. trogirskom rukopisu, onda otpada i razlog onodobne rezerve Račkoga, jer gdje je uopće garancija da je prvobitno stajalo Murithorum.

⁶³ Da pisac sastavka nabraja rodove iz kojih su banovi (a ne iz kojih su komesi u komitatima), to potvrđuju još izrijekom rodovna imena banova koji se zatim nabrajaju u drugom odlomku pripisa. Ispravno suprot Kukuljeviću (Jura regni, str. 21 — interpunkci a!), interpretirao Rački (Odlomci, bilj. na str. 135), ali se toga odrekao (Ocjena, str. 381), da se ponovo vrati (Borba južnih Slovena, str. 101; Documenta, str. 486 — interpunkcija!) na svoje staro mišljenje. Pogriješio nanovo V. Novak (nav. dj., str. 111), ali je Novak sam sa sobom u protivurječnosti u istom članku (str. 122) kad identificirajući inače neispravno rod i pleme piše: »pisac ovog zapisa zna i imena... plemena iz kojih su se birali ti banovi-izbornici«.

ždrijež prvo odlučuje iz kojega će se roda — od određenih šest rodova — birati ban, a tada narod bira bana kojega želi iz dotičnoga roda.

Ono što je fol. XIV pripisano, to navodno konstatira običaj ili, ispravnije, običajno pravo. Na fol. XIV⁷ davaju se naprotiv historijski podaci o banovima u Hrvatskoj (očito u širem smislu — u Hrvatskom kraljevstvu⁶⁴), o banovima hrvatskoga roda, dakle koji nijesu tuđinci kao što je uobičajeno u kasnije vrijeme kad je pripis pisan (»Isti fuerunt bani in Croacia de genere⁶⁵ Croatorum«). To vremenski odgovara odsječku od kralja »Svetopelega« do kralja »Svenimira« (»a tempore regis Suetopelegi usque ad Suenimiri regis Croatorum«). Gornja granica je nastala prema Ljetopisu popa Dukljanina, jer za Svetopelega koji je prvi kršteni kralj provedena je razdioba države i njeno uređenje, pa su tada postavljeni također i banovi.⁶⁶ Donja granica je uzeta što je

⁶⁴ Ne vidi se nikakav razlog da se pojam Croatia ograniči na Hrvatsku u užem smislu. Kao što na ovom mjestu, tako se je ovaj isti pojam upotrebio u širem smislu u prethodnim navodima: »Et de sex generibus Croatorum erant bani in Croacia...« — »Et de aliis sex generationibus erant comites in comitatibus Croacie«.

⁶⁵ Riječi de genere doslovno znače od (na)roda, i posve odgovaraju smislu ovoga mjesta, pa nije ispravno što Šišić (Letopis popa Dukljanina, str. 53) kaže: »trebalo bi da bude de generationibus«.

⁶⁶ Letopis popa Dukljanina, gl. IX, str. 301 d. O utjecaju Ljetopisa popa Dukljanina uporediti Ljubić (nav. dj., na str. 112), zatim Rački (Hrvatska prije XII vieka, str. 136 d.). Šišić (Priručnik, str. 380) misli da pisac pripisa sa fol. XIV »govori o kralju Svetopelegu, kao o prvom kralju u Hrvatskoj, a tako i o nepoznatom kralju Prelimiru... po ljetopisu popa Dukljanina«. Prvo je očito točno, ali za drugo treba reći da se osniva na neispravnom čitanju imena. Istom prigodom veli Šišić (isto, str. 380): »Što se tiče Zvonimira, jasno je, da ga (t. j. ovaj isti anonimni pisac!) smatra posljednjim hrvatskim kraljem, prema Tomi arcidakonu, ali i po dodatku hrvatskoj redakciji popa Dukljanina«. Ali čemu baratati s t. zv. hrvatskom redakcijom, kad ova pretpostavka, pošto dostaje Povijest solinskospplitska, nije potrebna. Šišić se je još vratio na ovo pitanje. Prvo Šišić (Letopis popa Dukljanina, str. 53) kaže: »Nema sumnje da je anonimni autor ovoga pripisa poznao Letopis Popa Dukljanina, i to baš u njegovoj hrvatskoj redakciji, jer je samo odanle mogao da nauči, da je tobože kralj Svetopeleg ustanovio bansku čast (glava IX ovoga izdanja) i da je Zvonimir bio posljednji hrvatski narodni kralj (XXVII i XXVIII glava hrvatske redakcije«). Ali ovo mišljenje u stvari nema oslonca. Nije ispravno da se samo u t. zv. hrvatskoj redakciji mogao autor pripisa informirati o kralju Svetopelegu (gdje se miješa uz kralja Budimira »sveti puk« — Svetoplk), jer baš u t. zv. latinskoj redakciji navodi se ime Svetopeleg (bez varijante Budimir), a podmetnuta tvrdnja da je u latinskoj redakciji umjesto Svetopeleg prvobitno stajalo Budimir samo je proizvoljna konstrukcija (zbog opsežnosti ne može potanje o tom ovdje biti govora). A kolika je vrijednost obzirom na tvrdnju o Zvonimiru kao posljednjem hrvatskom kralju, već se je reklo. No ovom prilikom Šišić je još razgovorljiviji u pitanju navodnog kralja Prelimira. Šišić (Letopis popa Dukljanina str. 54) naime veli da »u drugom pripisu ima još jedno značajno i krupno mesto za naše raspravljanje« koje »glasi: ...iudex regis Prelimir Cucar fuit« i uvjerava: »Ja sigurno i jasno čitam p s poznatom kraticom kao pre (p) i limir, to jest Prelimir«. Ali tu treba odmah reći da iza Cucar nema nikakvog fuit, nego da slijedi neposredno tempore. Šišić je taj fuit svojedobno pronašao (Priručnik, str. 380) i ovdje ga zadržao, premda se svatko može uvjeriti na njegovoj vlastitoj reprodukciji da tome fuit nema ni traga ni slobodnog mjesta. Zato još manje može čuditi kad Šišić posve očito slovo s u imenu kralja čita l, i tjera u laž Carraru tvrdeći da Carrara »greškom je čitao l za dugo s«. Početak kraljeva imena nije toliko jasan, ali još uvijek dovoljno da se vidi da stoji psimir, dakle da to ime glasi Presimir. Očito je da konjunktura Prelimir i Cresimir nijesu ispravne. One su samo izraz težnje da se dotično kraljevo ime dovede u vezu s drugim izvorima. Zato se ne može u pogledu ovog imena nešto

kralj Svenimir posljednji kralj do mađarskog zauzeća — prema pričanju Povijesti solinskospplitske.⁶⁷ Kod ovoga nabranjanja hrvatskih banova od Svetopelega do Svenimira pisac pripisa ne tvrdi da su to svi, a jasno je da ovo ni ne misli sugerirati, već nabraja, u ovoj svojoj banologiji, samo one banove za koje — tobože — zna.

Jedna rečenica, prigodom ovog nabranjanja, glasi očito ovako: »Slauaz Cucar fuit iudex regis P(re)simir Cucar«. Naime, ime Cucar iza Presimir može se odnositi samo na Presimir, jer ovo ime Cucar niti može zasebno stajati niti se može priklopiti rečenici koja slijedi: »Tempore Suenimiri fuit Petrus Sna . . . banus«. To znači da pisac kazuje: ime je kralja Presimir a od roda je Kukara. Treba zapaziti da u izvješćivanju o negdanjem »običaju« u hrvatskom kraljevstvu nema riječi o podrijetlu kralja koji se bira. Dok je određeno da su samo iz određenih šest rodova banovi, a iz drugih šest rodova komesi u komitatima, za kralja se ništa ne kazuje. Od tri kralja koji se navode u ovom pripisu — a to su Svetopeleg, Presimir i Svenimir — samo se za Presimira kaže iz koga je roda, a on je iz jednoga od onih šest rodova iz koga su najviši funkcioneri u državi — banovi. Isto je tako jasno da se ime Slauaz može odnositi samo na Cucar, jer kako je Cucar rodovno ime a ne osobno, to dotični Cucar mora nužno imati u tekstu svoje osobno ime. No što je ovaj Slauaz Cucar? Po tekstu, on je bio »iudex« kralja Presimira Cucara. Ali ne samo da se prije nabranjanja kaže: »Isti fuerunt bani in Croacia . . .«, već se na kraju ponovo izriče: »Omnes isti fuerunt bani in Croacia«. Iz toga izlazi zaključak da je pisac kartularskog pripisa upotrebio riječ »iudex« za pojam ban, jer je ban (kao uži pojam) — sudac (što je širi pojam).⁶⁸

Kako se je doista moglo razabrati, ono što je pripisano na fol. XIV i ono što je pripisano na fol. XIV' čini zajedno jedan pripis. Jer to nije samo tekst pisan od jedne te iste ruke, već je to i jedna sadržajna cjelina. Ali dok tekst na fol. XIV 16—27 ima normativno-juridički značaj, to tekst na fol. XIV' 17—23 ima obilježje konkretno-historijsko. Radi se dakle o jednom pripisu u dva dijela. Da su ova dva dijela podijeljena na dvije strane Kartulara, to je »slučajno«. Međutim, da su to dva dijela manifestira se nesamo sadržajnim (materijalnim) karakteristikama, već i formalnim što drugi dio (tekst na fol. XIV') ne počinje neposredno iza prvog dijela (tekst sa fol. XIV) u retku gdje je prvi dio završen.

Nakon što je shvaćen sam sadržaj sastavka, postavlja se pitanje koja je tendencija kartularskog pripisa. No to se dade dokučiti. Povijest solinskospplitska kaziva: »Eo namque tempore rex Sunimirus mortis debitum solvit, nullumque suae posteritatis haeredem reliquit. Sic ergo tota regalis sanguinis defici-

izvjesno reći: ono je možda izmišljeno, a možda je i doista učinjeno prema Ljetopisu popa Dukljanina, jer za ovo drugo niti se može isključiti mogućnost da je neki rukopis imao zapisan oblik Presimir (a ne Prelimirus ili Predemir), niti se može isključiti druga mogućnost da je pisac pripisa iz ovog predloška — Ljetopisa popa Dukljanina — ime krivo pročitao.

⁶⁷ Historia Salonitana, gl. XVII, str. 56 i d.

⁶⁸ Sudačka vlast dakako pripada banu, ali o sudskoj funkciji bana govori i Ljetopis popa Dukljanina (Šišić, Ljetopis popa Dukljanina, gl. IX, str. 307). — [Autor je u čistopisu uz cijeli pasus, koji završava ovom bilješkom, a odnosi se na pitanje »iudex regis« u tekstu pripisa, napisao olovkom: preraditi!, ali to nije u rukopisu uradio. To je daljnja potvrda moje napomene uz bilj. 34. J. Š.]

ente prosapia, non fuit alterius qui in regno Chroatorum rite succedere debuisset«. Zatim Povijest nastavlja pričanjem o svađi velikaša, o tome kako je ugarski kralj Vladislav pozvan po nekom velikašu da zauzme hrvatsku državu i konačno o osvajanju i zauzeću hrvatske države od Ladislava i njegova nasljednika Kolomana.⁶⁹ Čim se međutim stavi pred oči pripovijedanje Povijesti solinskospplitske i nasuprot tome pričanje pripisa Supetarskog kartulara, očito se vidi da kartularski pripis dovodi u svijest misao: vlada ugarskih kraljeva jest — uzurpacija. Jer za ovaj slučaj koji se je po pričanju Povijesti solinskospplitske desio, da je umro kralj ne ostavivši potomaka, stupila je na snagu ustavna odredba o ispražnjenju prijestolja (određena nekodificiranim, običajnim pravom): banovi su tada morali izabrati novoga kralja (odnosno kandidat se je morao podvrgnuti izboru banova). Ali to nije učinjeno i, dosljedno, vlada ugarskih kraljeva nema pravne podloge. Zar doista? Nije li ugovor s ugarskim kraljem Kolomanom, kako to pripovijeda pripis Povijesti solinskospplitske, zamijenio izbor punopravnom vrijednošću. Nipošto! Prema kartularskom pripisu između dvanaest hrvatskih plemena (t. j. hrvatskog naroda), šest rodova iz kojih su banovi, ovih banskih rodova između sebe, te banova — postoji međusobno povezani pravni odnos. Prema shvaćanju pravnog formalizma, kojim duhom piše srednjevjekovni pisac, ne postoji pravo narodnog suvereniteta da na ustavu išta mijenja i da tim svojim suverenitetom poništava ičija prava koja su na snazi (što je »običaj«). Stojeći na tom osnovnom stajalištu, Hrvati nemaju pravnu legitimaciju da ikome svojom odlukom povjere izbor kralja (ili priznanje njegovo), jer je izbor kralja isključivo pravo banova.⁷⁰ Pošto su hrvatski punomoćnici za ugovor između Hrvata i ugarskog kralja Kolomana komesi a ne banovi, zato se, sa stajališta kartularskog pripisa, ne može izvesti da je ovaj ugovor o kome priča pripis Povijesti solinskospplitske imao pravnu podlogu u pogledu primanja Kolomana (i njegovih nasljednika) za hrvatskog kralja. Doduše, u tom pripisu Povijesti solinskospplitske nigdje se izrijeком ne veli da je tim ugovorom kralj Koloman izabran ili priznat za hrvatskog kralja, ali iz njega samoga — ukoliko se nema pred očima kartularski pripis — nesumnjivo izlazi da je Koloman postao zakoniti hrvatski kralj. Ako ovu zakonitost niječe pripis Supetarskog kartulara, ovaj isti kartularski pripis ne niječe da su Hrvati pravo narodnog suvereniteta imali za ono o čemu izrično govori pripis Povijesti solinskospplitske. Ovaj ugovor na Dravi ima dakle pravnu snagu za utanačenje u pravima i dužnostima dvanaest rodova, pa to veže i kralja i ove rodove dok kralj *stvarno* vrši vlast u Hrvatskoj, ali taj ugovor ne uzakonjuje posjedovanje negdanjeg »hrvatskog kraljevstva« od strane ugarskog kralja. Ovo je izjavio pripis Kartulara tobožnjom konstatacijom starog hrvatskog »običaja«.

⁶⁹ kao bilj. 67.

⁷⁰ Na misao o banovima očito je pisca pripisa ponukala stvarna činjenica postojanja banova u kasnije i njemu suvremeno doba, pa pričanje Ljetopisa popa Dukljanina, samo što je pisac to po svoju izradio. Naročito treba istaći gl. IX. ovoga djela gdje se priča da je kod organiziranja države za kralja Svetopelega (Sfetopelega), država bila podijeljena na četiri provincije — Croatia Alba, Croatia Rubea, Bosna i Rassa — kojima je, svakoj od njih, ban stupio na čelo. — Slično je već mislio Šišić (Letopis popa Dukljanina, str. 432): »... pominjanje više banova (Dukljanin ne kaže izrično, koliko ih je bilo)... je dalo... povoda fantastičnoj glosi o sedam hrvatskih barova u Registru Sv. Petra u Selu«.

Iz pripisa Supetarskog kartulara mogla bi se navijestiti i ta misao da je ovaj pripis htio reći: od ovih dvanaest komesa koji su ugovarali s ugarskim kraljem Kolomanom, šest njih — a to su prva šestorica spomenuta u pripisu Povijesti solinskospplitske — nemaju pravne osnove da budu komesi, jer su po hrvatskom ustavu iz njihova roda banovi, dok su komesi iz drugih šest po imenu nespomenutih rodova kojima i samo njima to pripada. Ali da li je pripis Supetarskog kartulara ovo htio reći? Na taj način on bi došao u suprotnost sa pripisom Povijesti solinskospplitske koja zna također za komese iz onih šest rodova iz kojih su po kartularskom pripisu banovi. Dakle, u tom slučaju, svakako tvrdi neistinu ili pripis Povijesti solinskospplitske ili pripis Supetarskog kartulara. Ovaj prodor u kartularski pripis nije smio dopustiti njegov pisac, a on je i izbjegao ovaj otvoreni sukob time što je rekao: »et de aliis sex generacionibus erant comites in comitatibus Croacie«. Jer iz drugih šest rodova su komesi koji drže komitate, a kartularski pripis uopće ništa ne priča o komesima bez komitata! Kad pripis Povijesti solinskospplitske zna za one komese šestero rodova iz kojih su — po kartularskom pripisu — banovi, ovo su — kod pripisa Povijesti solinskospplitske — komesi bez komitata! To je mučki komentar kartularskog pripisa.

Rodovi iz kojih su banovi spominju se imenom očito radi vjerodostojnosti, jer bi anonimnost bila sumnjiva, štaviše pisac nabraja naposljetku i neke banove s imenom njihova roda. Pisac kartularskog pripisa posudio je ove rodove iz pripisa Povijesti solinskospplitske, jer vjeruje da bi izazvao sumnjivo neslaganje dvaju pripisa da kod ugovora na Dravi nijesu sudjelovali predstavnici onih odličnih rodova iz kojih su banovi. A kad ih je preuzeo, pozajmio ih je prvih šest očito kao najodličnije, jer su to rodovi iz kojih su banovi, a manje je odličnih onih šest rodova iz kojih su komesi u komitatima. Da prekrije međusobnu formalnu ovisnost na ovom mjestu ovih dvaju pripisa, pisac kartularskog pripisa nešto mijenja redanje ovih prvih šest rodova iz pripisa Povijesti solinskospplitske.

Pisac kartularskog pripisa pazi da svojom izmišljotinom ni najmanje ne dira u podatke pripisa Povijesti solinskospplitske, pa je on i izbjegnua svakoj protivrječnosti. Kako u njegovu interesu nije raspra o ispravnosti podataka, on te podatke dovodi u takav međusobni sklad da mogu jedan uz drugoga mirno stajati. Uz to, kako to zahtijeva stvar, nastoji prikriti trag da bi jedan pripis bio od drugoga formalno ovisan. Jasno je dakle da kartularski pripis konstatacijom svojih tobožnjih činjenica želi samo izmijeniti *pravnu* vrijednost pričanja pripisa Povijesti solinskospplitske, a ni najmanje ne namjerava narušiti historijsku vrijednost onoga pričanja što ga donosi dotični pripis Povijesti solinskospplitske.

Kad se uočio odnos kartularskog pripisa prema Povijesti solinskospplitskoj i prema pripisu Povijesti solinskospplitske, to je posve jasno da kartularski pripis tvrdi: ugarski kraljevi nemaju prava na stari »regnum Croatorum«. Ali u čiju korist ide ova skrivena tvrdnja? Očito samo u korist Bosne. Jer je Bosna, prema shvaćanju kartularskog pripisa, preostatak hrvatske države — banus bosniensis je jedan od sedmorice banova hrvatske države —, i to je jedini preostatak. Međutim ako ugarski vladar nema, prema kartularskom pripisu, prava na stari regnum Croatorum, da li to pravo ima, prema tom istom pripisu, bosanski vladar? Treba naglasiti da u kartularskom pripisu nema

traga nastojanju kojim bi se išlo za tim da se dokazuje pravo bosanskoga vladara na negdašnji regnum Croatorum — jer je još uvijek skok između činjenice (i prava) vladanja u Bosni s jedne strane i prava na vladu nad cijelim negdanjim područjem staroga kraljevstva hrvatskoga s druge strane —, pa je očito da se kartularski pripis nije uopće angažirao da dokazuje bilo kakvo pravo bosanskoga vladaoca na nasljedstvo hrvatskog kraljevstva. Ali kako je prema tihoj pretpostavci kartularskog pripisa bosanski vladar — prvo ban, a potom kralj — pravni nasljednik bosanskog bana hrvatske države, to, dosljedno tomu, bosanskom vladaocu pravno pripada vlast nad onim područjem što ga je držao negdašnji banus Bosniensis. Treba dakle zaključiti da iz kartularskog pripisa izlazi ova politička tendencija, suvremena postanku pripisa: zato *ugarski kralj nema prava da krnji nezavisnost Bosne i da suzuje drevno njeno područje*, budući da je Bosna dio negdanjeg hrvatskog kraljevstva na koje hrvatsko kraljevstvo nema prava ugarski kralj.

No sada se nadovezuje pitanje: koji je razlog postanku teksta s ovom tendencijom? Očito, ovaj je kratki sastavak nastao u doba najužih odnosa Splita i Bosne. Jer taj pripis, koji odlučno zastupa interes Bosne, zapisan je u Supetarskom kartularu. Pošto dobra negdašnjeg manastira sv. Petra u Selu pripadaju splitskoj nadbiskupiji, Supetarski kartular je dokument splitske crkve. Stvar objašnjava jedna isprava kralja Ladislava Napuljskog. Bosanski kralj Tvrtko II. Tvrtković i gospoda bosanska, u borbi protiv Ugarske i ugarskog kralja Sigismunda, obratiše se na pretendenta ugarskog prijestolja Ladislava Napuljskog koji, udovoljivši bosanskom poslanstvu, potvrdi ispravom od 26. kolovoza 1406 bosanskom kralju i njegovim nasljednicima, bosanskoj gospodi i cijeloj Bosni, da »in ipsum etiam regnum consuetudines, statuta, jura, confinia et metas omnes praedictas habeant, de caetero teneant et possideant. prout et quemadmodum eisque modo et forma quibus illas et illa dictus quondam Culin banus et maxime a dictis Hungariae partibus dum vixit, habuit, tenuit et possedit, nec ullam in praedictis vexationem incurrant obstaculum vel infractum fidelitate et superioritate nostra aliis nostris juribus semper salvus«. ⁷¹ Ovim je značajnim aktom kralj Ladislav sa svoje strane zajamčio Bosni njenu državnu nezavisnost i cjelokupnost njena teritorija.

Razumljivo je da se je htjelo bosanskom poslanstvu dati u ruke jak argument kojim će stupiti pred kralja Ladislava i njegov dvor i tamo zastupati bosanske želje u pogledu jamstva za nezavisnost i *cjelokupnost Bosne*. Očito, to je bila zadaća pripisa Supetarskog kartulara.

Kako se razabira, tom bosanskom nastojanju pružila je svoju pomoć splitska crkva. To odgovara onodobnim političkim prilikama. U ispravi Ladislava Napuljskog navodi se izričito da bosanski poslanici zastupaju i »Herveyam, ducem Spaleti et comitem partium inferiorum«. Shvatljivo je dakle da se zahvaljujući Hrvojevoj političkoj moći u Splitu i, u vezi s tim, njegovim odnosima s faktorima splitske crkve upisao ovaj sastavak u Supetarski kartular. Lako je dokučiti da je to učinjeno zato da bi se ovaj sastavak, zakriljen autoritetom crkve, očuvao od sumnjičenja da je nastao baš u aktualnu svrhu

⁷¹ Joannes Lucius, De regno Dalmatiae et Croatiae, Amstelodami 1666, str. 261 d. — Georgius Fejér, Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis, t. X/v. IV, Budae 1841, str. 549. d. — [U margini uz tekst autor je pribilježio: »Ljubić datira 14 kolovoz 1406 (Vidi Rad XXVI, str. 84.) Taj je datum pogrešan.«]

da se iznudi od napuljskog dvora jamstvo za Bosnu. Ali sudjelovanje splitske crkve bilo je još veće. Jer ako se pita, u kome je krugu nastao ovaj sastavak, nije moguće drugo reći nego da je sastavljen od same crkvene uprave splitske. Ona je posjedovala Povijest solinskospplitsku s dotičnim pripisom i raspolagala je, ne treba sumnjati, s tzv. Ljetopisom popa Dukljanina. Ona je bila središte gdje se je mogao učiniti ovakav sastavak s izmišljenim tvrdnjama, da se nema bojazni da će nastati protivurječnost s drugim dokumentima. Osim toga ne treba omalovažiti niti to da jedan izvještaj još iz 1403 kaziva da je splitski nadbiskup⁷² Hrvojev prijatelj.⁷³

Splitska je crkva, dakle, ne samo upisala sastavak o starohrvatskim banovima u Supetarski kartular nego ga i sastavila, i to zato da bi pred napuljskim dvorom dala bosanskim željama podlogu u historijskom pravu. No ne treba odmah zato zaključiti da se je Supetarski kartular baš morao otpremiti preko mora pred oči Ladislava Napuljskog. Prirodi stvari dostaje da se jamči da se dotični sastavak nalazi u jednom dokumentu splitske crkve. Taj je tekst dakle bio predložen napuljskom dvoru da bi njegovi pravnici priznali — ne na osnovi dokumenata s pravnom snagom, nego na osnovi »historijskih« podataka,⁷⁴ prinuđeni da se odreknu oslonca u pripisu Povijesti solinskospplitske⁷⁵ — historijsko pravo Bosne koje nužno za sobom povlači priznanje onog stanja bosanske države kakovo je, prema tradiciji i znanju suvremenika, bilo negda za vlade bana Kulina. Ali naravno da je samo politički moment odlučio da bosansko-splitsko nastojanje nije bilo pred napuljskim dvorom uzaludno.

⁷² Peregrin od Aragonije 1403—1409. O tom nadbiskupu D. Farlati, *Illyricum sacrum III. Venetiis 1765*, str. 358—361.

⁷³ *Bullae Bonifacii IX. p. m., Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia*, s. I/t. IV, Budapest 1889, str. 612.

⁷⁴ To jest na osnovi podataka o starom »običaju« (= pravu) i podataka o historijskim činjenicama u užem smislu (popis banova).

⁷⁵ Kao što je pripis Supetarskog kartulara naknadni dodatak, tako je takav dodatak i pripis Povijesti solinskospplitske. Stoga tko se priziva na pripis Povijesti solinskospplitske, mora u načelu priznati istu vrijednost pripisu Supetarskog kartulara.

Zusammenfassung*

Im Kartular von Supetar (oder, was dasselbe ist, im Kartular des Klosters Sankt Peters zu Selo) befindet sich ein über die Banusse des alten Kroatien handelnder Zusatz, Es ist dies ein von einer und derselben Hand geschriebener Zusatz, wiewohl er sich, auf zwei Bruchstücke verteilt, an zwei verschiedenen Stellen befindet, u. zw. fol. XIV, Z. 16—27 und fol. XIV', Z. 17—23. Dieser Zusatz ist gegen Ende des 14. oder zu Anfang des 15. Jh. niedergeschrieben, was übrigens kürzlich auf paläographischer Grundlage bestätigt wurde. Das f. XIV 16—27 stehende Bruchstück ist dem Inhalte nach von normativjuristischem Charakter. Es habe im kroatischen Königreiche sieben Banusse gegeben. Nach dem kinderlosen Tode eines Königs hätten die Banusse den König gewählt. Sechs Geschlechtern (generationes) der Kroaten hätten die Banusse angehört, und weiteren sechs Geschlechtern die Comites in den Komitaten. Die Banusse hätten die zwölf Stämme der Kroaten aus bestimmten sechs Geschlechtern erwählt. Der Verfasser des Zusatzes hat offenbar folgendes Bild im Auge: das kroatische Volk zählt zwölf Stämme mit vielen, vielen Geschlechtern, aber in jedem einzelnen Stamm hat immer nur ein einzelnes Geschlecht eine bestimmte soziale Stellung — sechs Geschlechter stellen die Banusse und sechs die Comites in den Komitaten. Es lässt sich aber auch dartun, wie sich der Schreiber des Kartularzusatzes die Art vorgestellt hat, auf die eine Banschafft ihren Banus bekommt. Obschon der Schreiber des Zusatzes hievon nicht unmittelbar spricht, kann gefolgert werden, dass er mit folgendem Bilde operierte: wenn irgendeine Banschafft frei wird, entscheidet zunächst das mos darüber, aus welchem Geschlecht unter den angeführten sechs Geschlechtern der Banus gewählt werden wird, und sodann wählt das Volk aus dem betreffenden Geschlecht den ihm erwünschten Banus.

Das zweite Bruchstück (fol. XIV', 17—23) trägt konkrethistorisches Gepräge. Es werden darin einfach die altkroatischen Banusse aufgezählt. Wenn man die in dem Supetarer Kartularzusatz gegebene Erzählung mit dem in der salonitanisch-spalatinischen Geschichte des Spalater Archidiakons Thomas enthaltenen Bericht darüber zusammenhält, wie der kroatische Staat, nachdem König Zvonimir ohne Nachkommen starb, unter die Herrschaft des Ungarnkönigs gelangte, sieht man offenkundig, dass der Kartularzusatz folgenden Gedanken entwickelt: die Herrschaft der ungarischen Könige ist eine usurpatorische. Den für den nach der Erzählung der salonitanisch-spalatinischen Geschichte eingetretenen Fall, dass der König ohne Hinterlassung von Nachkommen gestorben ist, ist die für eine Thronerledigung gültige Verfassungsbestimmung in Kraft getreten: in solchem Falle mussten die Banusse neuen König wählen. Wenn das nicht geschehen ist, dann hat die Regierung der ungarischen Könige keine Rechtsgrundlage.

Diese Rechtsgrundlage verleiht ihr zufolge der im Zusatz zum Supetarer Kartular verborgenen These auch nicht der im Zusatz zur salonitanisch-spalatinischen Geschichte enthaltene Bericht über den zwischen den kroatischen Bevollmächtigten (zwölf Comites, die zwölf Geschlechtern angehörten) einerseits und dem ungarischen König andererseits getroffenen Vertrag. Die Kroaten hätten nämlich keine rechtliche Legitimation dazu, durch ihren Entschluss irgend jemandem die Wahl des Königs anzuvertrauen, denn die Königswahl sei ein ausschliessliches Recht der Banusse. In

* Ovaž résumé potječe od samog autora. Red.

jenem Zusatz zur salonitanisch-spalatinischen Geschichte ist es zwar nirgends ausdrücklich gesagt, dass König Koloman durch diese Vereinbarung zum kroatischen König gewählt oder als solcher anerkannt worden sei, doch geht es aus ihm, für sich allein genommen (solange man nicht den Kartularzusatz vor Augen hat), unzweideutig hervor, dass Koloman rechtmässiger König der Kroaten geworden ist. Diese Legitimität bestreitet der Supetarer Kartularzusatz, allein dieser Kartularzusatz bestreitet nicht, dass die Kroaten für dasjenige, wovon der Zusatz zur salonitanisch-spalatinischen Geschichte ausdrücklich spricht, ein nationales Souveränitätsrecht gehabt haben, und dies ist sowohl für den König wie für jene Geschlechter verbindlich, solange der König tatsächlich in Kroatien die Herrschaft ausübt. Der Schreiber des Kartularzusatzes ist de facto darauf bedacht, die in dem Zusatz zur salonitanisch-spalatinischen Geschichte gemachten Angaben mit seiner Erfindung in keiner Weise zu tangieren. Jener Zusatz zu der Schrift des Spalatenser Archidiacons weiss von zwölf Geschlechtern zu berichten, denen die Comites, welche die Verabredung mit dem Ungarnkönig getroffen hätten, angehört hätten, und hieraus hat der Schreiber des Kartularzusatzes seine ersten sechs Geschlechter offenbar als die hervorragendsten entlehnt, mit der Behauptung, dass aus ihren Geschlechtern sich die Banusse rekrutiert hätten, während den übrigen, nicht namentlich genannten, Geschlechtern nicht die Comites, sondern die Comites in den Komitaten entnommen worden wären. Auf diese Weise gibt der Kartularzusatz den Kommentar, dass die im Zusatz zur salonitanisch-spalatinischen Geschichte angeführten Comites Comites ohne Komitat gewesen seien, und so hat der Schreiber des Kartularzusatzes einen Widerspruch gegenüber dem Zusatz zur salonitanisch-spalatinischen Geschichte geschickt beseitigt.

Die Behauptung des Kartularzusatzes, dass die Ungarnkönige kein Recht auf das altherwürdige kroatische Königtum hätten, soll offenbar nur Bosnien zugutekommen, denn nach Auffassung des Kartularzusatzes ist Bosnien das einzige Überbleibsel des kroatischen Staates. Es geht sonach aus dem Kartularzusatz folgende, zur Entstehungszeit des Zusatzes aktuelle, politische Tendenz hervor: dem Ungarnkönig stehe kein Recht zu, die Unabhängigkeit Bosniens zu unterdrücken und sein altangestammtes Gebiet zu verkleinern, denn Bosnien sei ein Teil des ehemaligen kroatischen Königreich, auf welches der Ungarnkönig kein Recht habe. Dieser Sachverhalt wird geklärt durch eine Urkunde des Königs Ladislaus von Neapel vom 26. August 1406, vermittelt welcher der ungarische Thronprätendent Bosnien seine staatliche Unabhängigkeit und die Unversehrtheit seines Territoriums garantierte. Offenbar ist der Zusatz zum Supetarer Kartular ja auch anlässlich dieser bosnischen Bestrebungen zustande gekommen. Bosnien herrschte damals in Spalato, und die Spalatenser Kirche gewährte der herrschenden politischen Macht ihren Beistand. Das Supetarer Kartular ist nämlich ein Dokument der spalatensischen Kirche, da die Güter des Sankt Peters-Klosters in Selo zum Bestand der Spalatenser erzbischöflichen Pfründe gehörten. Die Spalatenser Kirchenverwaltung trug den Schriftsatz über die altkroatischen Banusse in das Supetarer Kartular ein, damit ihm die Autorität der Kirche Glaubwürdigkeit verleihe, und stellte jenen Schriftsatz zu dem Zwecke her, um gegenüber dem Neapler Hofe den bosnischen Wünschen eine auf das historische Recht begründete Unterlage zu geben.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA IX.

1956.

BROJ 1—4

NAKLADA »ŠKOLSKA KNJIGA« / ZAGREB

Redakcioni odbor:

OLEG MANDIĆ
JAKŠA RAVLIĆ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB